

8. Питльована Л.Ю. Теодор Рузвельт: реформізм та експансія у США на зламі XIX–XX століть / Л. Ю. Питльована // Військово-науковий вісник. – 2009. – Вип. 11. – С. 150–164.

9. Тіндалл Д. Історія Америки / Д. Б. Тіндалл, Д. Е. Шай. – 6-те видання. – Львів: Літопис, 2010. – 904 с.

10. LaFeber W. The American Search for Opportunity, 1865–1913 / W. LaFeber // The Cambridge History of American Foreign Relations: In 4 vol. – Vol. 2. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 263 p.

11. Monroe J. Seventh Annual Message. December 2, 1823. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3604>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 28.01.2016.

12. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895, I. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUSidx?type=header&id=FRUS.FRUS1895p1&isize=M&q1=Papers%20relating%20to%20the%20foreign%20relations%20of%20the%20United%20States>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 22.01.2016.

13. Perkins B. The Creation of a Republican Empire, 1776–1865 / B. Perkins // The Cambridge History of American Foreign Relations: In 4 vol. – Vol. 1. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 255 p.

14. Polk J.K. First Annual Message. December 2, 1845. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29486>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 21.01.2016.

15. Polk J.K. Inaugural Address. March 4, 1845. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://millercenter.org/president/polkspeeches/speech-3550>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 21.01.2016.

16. Rehehan E.J. The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy / J. E. Rehehan, J. Edward, Jr. – New York: Chelsea House Publications, 2007. – 128 p.

17. Roosevelt T. Fourth Annual Message December 6, 1904. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 23.01.2016.

18. Sexton J. The Monroe Doctrine: Empire and Nation in Nineteenth-Century America / J. Sexton. – New York: Hill and Wang, 2011. – 290 p.

Reference

1. BOICHENKO, A.M. (2012) Amerykanska ekspansiiia v krainakh Latynskoi Ameriki yak factor stanovlennia mizhamerykanskoi systemy vidnosyn (kinets XIX – pochatok XX st.). *Nauka.Religiiia. Suspilstvo*. 3, p. 9–14.

2. BOLKHOVITINOV, N.N. (1959) *Doktrina Monro (proiskhozhdenie i kharakter)*. Moscow: Izdatelstvo instituta mezhdunarodnykh otnoshenii.

3. HANELIN, R. (1951) "Doktrina Olni" i ee falsifikatsiia v amerikanskoj istoriografii. *Voprosy istorii*. 7, 92–118.

4. ISEROV, A.A. (2011) *SSHA i borba Latynskoi Ameriki za nezavisimost, 1815–1830*. Moscow: Russkii fond sodeistviia obrazovaniu i nauke.

5. SEVASTIANOV, H.M. et al. (1985) *Istoriia SSHA: V 4-kh tomakh*. Vol. 2. Moscow: Nauka.

6. KISSENDZHER, H. (1997) *Diplomatia*. Moscow: Ladomir.

7. KOROLEV, N.V. (1962) *Strany Latynskoi Ameriki v mezhdunarodnykh otnosheniakh (1898 – 1962 gg.)*. Kishenev: Kartia Moldobeniaskie.

8. PYTLOVANA, L. Yu. (2009) Teodor Rusvelt: reformizm ta ekspansiiia u SSHA na zlami XIX – XX stolit. *Viiskovo-naukovy visnyk*. Vol. 11, 150–164.

9. TINDALL, D., SHAI, D.E. (2010) *Istoriia Ameriki*. 6th edn. Lviv: Litopys.

10. LaFEVER, W. (1998) The American Search for Opportunity, 1865–1913. In: *The Cambridge History of American Foreign Relations: In 4 vol*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.

11. MONROE, J. (1823) *Seventh Annual Message*. [Online] December 2. Available from: <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3604>. [Accessed: 28 January 2016].

12. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895, I*. [Online]. Available from: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUSidx?type=header&id=FRUS.FRUS1895p1&isize=M&q1=Papers%20relating%20to%20the%20foreign%20relations%20of%20the%20United%20States>. [Accessed: 22 January 2016].

13. PERKINS, B. (1993) The Creation of a Republican Empire, 1776–1865. In: *The Cambridge History of American Foreign Relations: In 4 vol*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.

14. POLK, J.K. (1845) *First Annual Message*. [Online] December 2. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29486>. [Accessed: 21 January 2016].

15. POLK, J.K. (1845) *Inaugural Address*. [Online] March 4. Available from: <http://millercenter.org/president/polkspeeches/speech-3550> [Accessed: 21 January 2016].

16. REHEHAN, E.J., EDWARD, J., Jr. (2007) *The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy*. New York: Chelsea House Publications.

17. ROOSEVELT, T. (1904) *Fourth Annual Message*. [Online] December 6, 1904. [Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545>. [Accessed: 23 January 2016].

18. SEXTON, J. (2011) *The Monroe Doctrine: Empire and Nation in Nineteenth-Century*. New York: Hill and Wang.

Надійшла до редколегії 22.06.16

T. Piatnychuk, PhD student

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

THE MONROE DOCTRINE: THE EVOLUTION OF INTERPRETATION AND IMPLEMENTATION EFFORTS

Abstract. In the article the role of the Monroe doctrine in the system of international relations in the 19-th century has been considered. The attempts of its practical application, as well as the evolution of its interpretation have been analyzed. The attitude of great powers to the Monroe doctrine has been highlighted.

Keywords: the Monroe doctrine, expansion, great powers, foreign policy, annexation.

УДК 94(477) "1940–1980"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.129.2.14>

А. Якубець, ст. наук. співроб.
Національний музей історії України, Київ

МІНІСТРИ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УРСР (1944 – 1991 РР.): ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття є спробою персонального та узагальнюючого аналізу осіб та діяльності керівників міністерства закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки у 1940–1980-х рр. Зокрема, висвітлюється соціальне походження, географія місць народження, освіта (вищі навчальні заклади), основні етапи життєвого шляху міністрів, причини та обставини їхнього приходу до МЗС та відставок з посади, особисті та професійні якості. Охарактеризовано процес інтеграції УРСР у міжнародні структури (ООН, ЮНЕСКО, МОТ, МАГАТЕ та ін.) як основний допустимий в умовах Радянського Союзу напрям діяльності республіканського МЗС. Здійснено порівняння із аналогічною структурою Білоруської РСР. Зроблено висновок про, здебільшого, декоративний характер зовнішньополітичного відомства УРСР щодо самостійності міжнародних контактів. Водночас, відзначено позитив наявності власного МЗС стосовно виховання кадрів у сфері зовнішньої політики. Останнє, в свою чергу, дозволило Україні вступити у незалежність із уже сформованим професійним дипломатичним корпусом.

Ключові слова: Міністерство закордонних справ УРСР, А. Барановський, Д. Білокопос, А. Зленко, О. Корнійчук, В. Кравець, Д. Мануїльський, В. Мартиненко, Л. Паламарчук, Г. Шевель.

Дослідження історії України другої пол. XX ст. зосереджені, як правило, на вивченні проблематики, пов'язаної з політико-ідеологічними аспектами і наслідками функціонування УРСР та діяльності очільників КПУ й представників компартійної номенклатури радянського періоду. Натомість, значно менше уваги приділяється виконавчій владі вказаного періоду, яка у системі дер-

жавної ієрархії знаходилася у підпорядкованому становищі, однак, у той же час, несла на собі тягар практичного втілення в життя тих іноді доречних, а частіше – не надто продуманих рішень, які приймалися на компартійних форумах у Москві та Києві. У будь-якому випадку фактично неможливо відшукати наукові публікації, при-

свячені, скажімо, міністерствам місцевої промисловості, заготівель чи сільського будівництва УРСР.

Українській дипломатії, що веде свій початок від заснування Народного комісаріату закордонних справ УРСР у 1944 р. [0, с. 484], пощастило значно більше. За останні два десятиліття вона отримала непогану історіографію у вигляді, зокрема, узагальнюючих "Нарисів з історії дипломатії України" [0], позиціонованих як "перше в українській історіографії дослідження з історії української дипломатії" [0, с. 2], праць В. Гриневича [0], В. Матвієнка та В. Головченка [0], Д. Табачника [0], колективних [0] та персональних [0; 0] мемуарів вітчизняних дипломатів тощо.

Пояснити таку увагу до Міністерства закордонних справ України можна тим, що воно є прямим спадкоємцем МЗС УРСР, насамперед – у персоналізованому вимірі, оскільки всі ті, хто стояв біля витоків незалежної зовнішньополітичної діяльності держави, є вихованцями радянської дипломатичної школи. Наявність же у Радянській Україні власного, нехай і далеко не самостійного, але представленого (на відміну від МЗС інших радянських республік, включаючи Росію, але за виключенням Білорусі [0, с. 207]) у низці провідних міжнародних структур, профільного міністерства, забезпечило тяглість міжнародних зв'язків та відносно безболісний перехід на вже незалежну дипломатичну колію.

Підґрунтям цього стала, не в останню чергу, діяльність міністрів закордонних справ УРСР, котрі протягом 47-ми років, свідомо чи ні, але забезпечили формування кадрового потенціалу української дипломатії, налагодження міжнародних зв'язків і, навіть, певного зовнішньополітичного авторитету. Ці обставини визначають актуальність узагальнюючого аналізу постатей керівників зовнішньополітичного відомства Радянської України, що, власне, й становить мету цієї статті.

Всього МЗС УРСР мало за свою історію десяток очільників – дев'ятьох міністрів і одного виконуючого обов'язки міністра. У хронологічній послідовності це виглядає так:

05.02.1944 – 12.07.1944 – Олександр Корнійчук [0];
12.07.1944 – 10.06.1952 – Дмитро Мануїльський [0];
10.06.1952 – 17.06.1953 – Анатолій Барановський [0];
17.06.1953 – 13.08.1965 – Лука Паламарчук [0];
13.08.1965 – 16.03.1966 – Анатолій Кисіль

(в. о. міністра; по ньому існує мінімум персональної інформації, яка в основному зводиться до розповіді про конфлікт, який переріс у бійку, між А. Киселем та співробітником КДБ СРСР на початку 1966 р. у Парижі, що поставило хрест на подальшій кар'єрі дипломата [0, с. 229]. Саме тому у більшості узагальнень, що містяться у цьому тексті, особа А. Киселя до уваги не бралася);

16.03.1966 – 11.06.1970 – Дмитро Білокопос [0];
10.08.1970 – 18.11.1980 – Георгій Шевель [0];
18.11.1980 – 28.12.1984 – Володимир Мартиненко

[0; 0];

29.12.1984 – 27.07.1990 – Володимир Кравець [0];

27.07.1990 – 25.08.1994 – Анатолій Зленко (з 17.09.1991 – міністр закордонних справ уже незалежної України) [0, с. 204].

Найперше, що об'єднувало всіх цих людей – це членство у КПРС, оскільки цього вимагали формальні правила "номенклатурної гри" – бути дипломатом без партквитка заборонялося апіорі (ця вимога розповсюджувалася не лише на міністрів, але й на всіх співробітників МЗС УРСР) [0, с. 201].

Наступна необхідна умова – робітничо-селянське походження, яке мали всі міністри. Виняток становить хіба що Д. Мануїльський, котрий був сином чи то волосного писаря [0, с. 497; 0, с. 223], чи то православного свяще-

ника. Останнє стверджують різноманітні електронні енциклопедії та довідники, зокрема – Вікіпедія (український, російський, англійський її варіанти), однак офіційного підтвердження цього факту виявити не вдалося.

Всі міністри мали вищу освіту. Найбільш ґрунтовною вона була у того ж таки Д. Мануїльського, котрий, окрім історико-філологічного факультету Петербурзького університету, мав за плечима також юридичний факультет Сорбонни (Париж, Франція), досконало володів французькою, німецькою і польською мовами, розумів іспанську та італійську [0, с. 148].

Кадровими дипломатами були лише двоє керівників МЗС УРСР – В. Мартиненко [0, с. 530; 0, с. 158] та В. Кравець [0, с. 267], які закінчили відкритий у листопаді 1944 р. факультет міжнародних відносин Київського державного університету (далі – КДУ; нині – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка; Мартиненко випускався у 1951 р., Кравець – у 1953 р.). Всі ж інші міністри закордонних справ мали гуманітарну освіту: філологами були О. Корнійчук (КДУ) та Г. Шевель (Харківський державний університет, далі – ХДУ; нині – Харківський національний університет ім. В.В. Каразіна), перекладачем – А. Зленко (КДУ), істориками – Л. Паламарчук (КДУ) і Д. Білокопос (ХДУ), журналістом – А. Кисіль (КДУ), економістом – А. Барановський (Харківський плановий інститут). Окрім того, Д. Білокопос і В. Мартиненко додатково закінчили Академію суспільних наук при ЦК КПРС у Москві, а Л. Паламарчук – Київську вищу партійну школу.

Всі міністри були вихідцями з Центральної та Східної України, а саме (згідно з чинним на сьогодні адміністративно-територіальним поділом) – із Вінницької (Л. Паламарчук), Донецької (Д. Білокопос), Житомирської (В. Мартиненко), Київської (О. Корнійчук, А. Барановський, А. Зленко), Харківської (Г. Шевель), Хмельницької (Д. Мануїльський) та Черкаської (В. Кравець) областей. Семеро з них народилися у сільській місцевості (Л. Паламарчук, Д. Білокопос, В. Мартиненко, В. Кравець, Д. Мануїльський, О. Корнійчук, А. Зленко) і лише двоє (А. Барановський і Г. Шевель) – у великих містах – Києві та Харкові відповідно. Всі вони, якщо вірити офіційним біографіям, були етнічними українцями.

Кілька очільників МЗС УРСР були учасниками бойових дій радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. у складі Червоної Армії. Зокрема, Д. Білокопос закінчив війну капітаном, начальником штабу окремого кулеметно-артилерійського батальйону, нагороджений орденом Червоної Зірки (28.10.1944) [0, арк. 250] та медаллю "За оборону Радянського Заполяр'я" [0, арк. 46]; В. Мартиненко – старшиною, старшим авіаційним механіком полку пікіруючих бомбардувальників, нагороджений орденом Червоної Зірки [0, арк. 290] та медаллю "За бойові заслуги" [0, арк. 404], яку він отримав у серпні 1944 р., згідно з нагородним листом "за участь у боях з бандами бандерівців" [0, арк. 290]; Г. Шевель у 1943–1944 рр. перебував у радянських партизанських з'єднаннях на окупованій німецькими військами території України [0, с. 386].

Проте цим критеріям (член компартії, "правильне" соціальне походження, вища освіта, фронтові заслуги) відповідало чимало претендентів, але міністрами закордонних справ ставали одиниці. І далеко не всі вони об'єктивно були кращими кандидатурами на цю посаду – достатньо зазначити, що до обранців навіть не висувалась умова обов'язкового володіння іноземною мовою (зокрема, жодною з іноземних мов не володіли О. Корнійчук [0, арк. 5] та Г. Шевель [0, с. 32]). Нюанси кар'єрного зростання у Радянському Союзі залежали не стільки від професіоналізму кандидата, скільки від його

вміння заручитись підтримкою партійних покровителів на республіканському, а ще краще – союзному – рівні, хоча б якихось нях, увійти до певного номенклатурного клану, зробити правильну ставку у тій чи іншій політичній грі [0, с. 129]. Саме партійні лідери вирішували питання стосовно призначення і звільнення керівників виконавчих органів влади. Перших міністрів закордонних справ УРСР – О. Корнійчука, Д. Мануїльського та А. Барановського взагалі призначав особисто генеральний секретар ЦК ВКП(б) Й. Сталін [0, с. 480]. За часів М. Хрущова в СРСР зростає роль української партійної еліти, яка почала брати безпосередню участь у кадрових призначеннях. Так, Л. Паламарчук у 1954 р. став міністром закордонних справ УРСР завдяки покровительству першого секретаря ЦК КПУ О. Кириченка [0, с. 549]. Наступних міністрів призначали на посаду теж керівники Компартії України: Д. Білоколоса і Г. Шевеля – П. Шелест, а В. Мартиненка і В. Кравця – В. Щербіцький [0, с. 566, 580, 603, 615], котрий зосередив у своїх руках всю кадрову політику щодо представників вищої та середньої номенклатурних ланок України [0, с. 277–278]. І лише під час призначення А. Зленка своє слово сказала Верховна Рада УРСР [0, с. 37].

Термін перебування міністрів закордонних справ УРСР на посаді не мав певних тенденцій – він залежав від різних факторів, як особистих, суб'єктивних, так і суспільно-політичних. Хтось очолював МЗС лише шість місяців (О. Корнійчук), а хтось – 12 років (Л. Паламарчук). Середній час перебування на посаді українських міністрів становив 4,7 років. У цьому аспекті український МЗС вигідно відрізнявся від аналогічної структури у сусідній Білорусі, яка теж була державою-співзасновницею ООН. За весь час існування МЗС Білоруської РСР в ньому змінилося лише три міністри – Кузьма Кисельов (1944–1966), Анатолій Гуринович (1966–1990) і Петро Кравченко (1990–1994) [0, с. 126].

Середній вік приходу на посаду становив – 51 рік, середній вік звільнення – 57 років. Лише четверо міністрів (Д. Мануїльський, Г. Шевель, В. Мартиненко і В. Кравець) пішли з посади, досягнувши пенсійного віку. Решта були переведені на іншу роботу.

Перший міністр – О. Корнійчук – був звільнений з посади формально через "незнання іноземних мов" [0, арк. 5]. Сучасні дослідники розійшлися в думках стосовно справжніх причин відставки класика радянської драматургії з дипломатичного крісла. Дехто вважає, що він став "невинною жертвою" кадрової комбінації Й. Сталіна, якому потрібна була посада, щоб прибрати з Москви Д. Мануїльського [0, с. 480], а дехто переконаний, що О. Корнійчук позбувся портфеля через зайву активність у плануванні розбудови зовнішньополітичного відомства республіки [0, с. 170].

Фаховий економіст, заступник голови Ради Міністрів УРСР А. Барановський, котрий досить несподівано для оточуючих очолив МЗС у 1952 р. [0, с. 224], через два роки повернувся на попереднє місце роботи, одночасно ставши головою Держплану УРСР. Останні 18 років своєї державної кар'єри (1961–1979) він пропрацював міністром фінансів УРСР.

Л. Паламарчук став заручником політичного протистояння у верхах СРСР. У 1965 р. перший секретар ЦК КПУ П. Шелест вирішив, що настав час заявити про особливі права УРСР і наказав міністрові закордонних справ скласти записку до ЦК КПРС, в якій ставилося питання про надання Україні права самостійно вступати у торговельно-економічні відносини з іншими країнами. Через неї П. Шелеста звинуватили у націоналізмі та місництві, він змушений був виправдовуватися і всю провину перекинув на МЗС [0, с. 226]. Як наслідок,

Л. Паламарчуку довелося піти з посади. У 1965–1972 рр. він був послом СРСР у Марокко, після чого пішов на пенсію.

Відправкою у якості посла СРСР – тільки на цей раз у Замбію та у Ботсвану (за сумісництвом) – закінчилась кар'єра і наступного міністра – Д. Білоколоса [0, с. 197]. Однак у його випадку, ймовірно, варто говорити про певну ротацію, оскільки наступник Д. Білоколоса – Г. Шевель – був переведений до МЗС з посади завідувача відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ. В. Врублевський причиною такого повороту у кар'єрі Г. Шевеля називає його "національну схвилюваність" [0, с. 28]. Частково це підтверджують у своїх спогадах і інші свідки подій, які вважали Г. Шевеля прихильником "ідеології шелестизму" [6, с. 85; 0, с. 78; 0, с. 280–281].

Повноваження міністра, власне як і самого міністерства, були дуже обмеженими. Не дарма ж Г. Шевель саркастично називав МЗС УРСР "міністерством дуже дивних справ" [0, с. 280; 0, с. 15], у той час як А. Зленко образно порівнював МЗС УРСР цієї пори з дитячою залізницею, "де все ніби є, але все наче не справжнє" [0, с. 35]. Реальну зовнішню політику ні союзне, ні тим більше республіканське міністерство, не визначало. Вона в Радянському Союзі була прерогативою не виконавчої, а партійної влади – ЦК КПРС [0, с. 435]. Відповідно, хоч формально союзно-республіканське міністерство закордонних справ і знаходилося у підпорядкуванні Ради Міністрів УРСР, фактично їм керували ЦК КПРС і Міністерство закордонних справ СРСР. Враховуючи це, давати оцінку діяльності українських міністрів закордонних справ дуже важко, оскільки вони не мали впливу навіть та такі, здавалося б, суто технічні моменти, як формування структури та штатного розпису міністерства [0, с. 528], не говорячи вже про реальну політику.

І хоча станом на 1958 р. УРСР була членом 36-ти міжнародних організацій, включаючи ООН, ЮНЕСКО, МОП, МАГАТЕ, а протягом 1956–1961 рр. Київ 19 разів відвідали іноземні державні діячі (зокрема, представники Данії, Ірану, Франції, Швеції, Югославії [0, с. 191–192], все це навряд чи заслуга тодішнього міністра закордонних справ республіки Л. Паламарчука, а, радше, наслідок загального клімату "відлиги" у хрущовському СРСР. В той же час, на загал вважається, що саме Л. Паламарчуку вдалося використати суспільно-політичні зміни в країні для покращення роботи очолюваного ним міністерства – саме за його керівництва значною мірою оформився той профіль зовнішньополітичного відомства УРСР, як за організацією, так і за змістом роботи, який характеризував діяльність міністерства впритул до розпаду Радянського Союзу [0, с. 527].

Участь у міжнародних організаціях мала важливе значення для формування власної дипломатичної школи. Якщо після створення факультету міжнародних відносин КДУ вона отримала, за словами А. Зленка, "солідну академічну основу", то постпредства УРСР при міжнародних організаціях стали "життєвими університетами", "інкубатором найбільш перспективних дипломатів" [0, с. 136–137]. Перші міністри закордонних справ незалежної України – А. Зленко, Г. Удовенко, Б. Тарасюк, більшість заступників міністрів, начальників управління і послів 1990-х рр. були вихідцями з ООнівської школи дипломатії.

Щодо іноземних делегацій, то хоча, за влучним визначенням М. Сосновського, під час їхніх відвідин України роль МЗС УРСР більше нагадувала роботу туристичного бюро [0, с. 41], це давало неоціненний досвід для співробітників тепер уже протокольного відділу міністерства.

Свій внесок в удосконалення роботи міністерства зробив і Г. Шевель, за часів якого МЗС стало чи не єдиною установою в Україні, яка, на відміну від інших відомств, листувалася з іншими інституціями республіки виключно українською мовою, а його співробітники цією ж мовою повинні були послугувувати у службовому спілкуванні [0, с. 73; 0, с. 280]. Однак найважливішою за наслідками стала його робота з підбору і підготовки кадрів, якій віддають належне колишні співробітники МЗС УРСР [0; 0; 0; 0]. При цьому міністрові довелося лавірувати між інтересами свого відомства та "політичною доцільністю". В. Батюк, якого Г. Шевель зробив своїм заступником у 1973 р., згадував, що ідучи на кадрову бесіду до В. Щербинського, його шефові доводилося розкладати по різних кишенях анкети кількох кандидатів на посаду заступника міністра і в залежності від того, як склалася бесіда, гарячково пригадувати, в якій кишені знаходиться саме та об'єктивка, яку за результатами співбесіди варто видобути "перед світлі очі" [0, с. 85]. Тим не менше, міністр підтримував і висував на відповідальні посади талановитих та перспективних представників молодшого покоління українських дипломатів, уважно стежив, щоб його підлеглі були в курсі всіх політичних і культурних подій, відвідували театри, музеї, виставки, активно залучав до співпраці з міністерством провідних українських вчених у галузі історії, економіки, міжнародних відносин, міжнародного права, сприяв роботі наукової ради при МЗС УРСР [0, с. 281].

Легальними методами намагалися сприяти покращенню міжнародного іміджу України і наступники Г. Шевеля – В. Мартиненко та В. Кравець. При цих міністрах посилювалась робота українських дипломатів в ООН та ЮНЕСКО. У В. Мартиненка, наприклад, склалися дуже теплі стосунки з керівником ЮНЕСКО М'Боу, що дозволило реалізувати відзначення 1500-річчя Києва у 1982 р. під егідою ЮНЕСКО.

Для побудови своїх інтересів очільники українського міністерства вдавалися до різних засобів: діяли через ЦК КПУ, високих покровителів і знайомих у союзному МЗС, возили до Москви та закордон презенти (горілку з перцем, "Київський торт", закордонні сувеніри) [0, с. 218–219]. Так, В. Врублевський згадував, як перед поїздом на 28-му Генеральну Асамблею ООН у 1973 р. він на прохання Г. Шевеля купував на Бесарабському ринку шмат сала, щоб пригостити ним А. Громику, котрий дуже поцінував "український національний продукт" [0, с. 30].

У будь-якому випадку, вся вищезазначена діяльність міністрів закордонних справ Української РСР кінцевим підсумком мала швидке становлення вже незалежної України як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Причому, розпочався цей процес ще під завісу СРСР – у 1990 р., коли після прийняття 16 липня Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України новопризначений (з 28 липня 1990 р.) міністр закордонних справ УРСР А. Зленко розпочав активну діяльність із встановлення консульських відносин з іноземними державами та радянськими республіками, наслідком чого стало підписання наприкінці року відповідних угод з Польщею, Угорщиною, Литвою, Латвією, Естонією, Білорусією, Узбекистаном та Казахстаном [0, с. 618–623].

Таким чином, можна констатувати, що міністри закордонних справ УРСР протягом 1944–1991 рр. своєю діяльністю заклали підвалини сучасної української дипломатії. Звичайно, в силу зрозумілих обставин, вони займалися імітацією зовнішньополітичної діяльності, цілковито перебуваючи у межах парадигм, сформованих МЗС СРСР – про жодну, навіть відносну, самостійність не йшлося. Однак, діючи у дуже обмежених рамках і буду-

чи, за своєю суттю "людьми системи", українські міністри, тим не менше, завдяки сформованому професійною діяльністю більш широкому, порівняно із представниками інших радянських номенклатурних груп, світогляду, доступові до закритої для більшості соціальних груп радянського суспільства інформації, можливості порівнювати "у них" та "у нас" зуміли десь на інтуїтивному, десь на аналітичному рівні передбачити дипломатичні перспективи України. Будучи людьми дійсно подібного походження, виховання та освітнього рівня, керівники МЗС Радянської України зуміли забезпечити ґенезу вітчизняної дипломатичної школи, що дало змогу нашій державі фактично з моменту проголошення незалежності повноцінно включитися у міжнародне життя.

Список використаних джерел

1. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації, м. Подольськ, ф. 33, оп. 690155, спр. 7077, 361 арк.
2. Там само, ф. 33, оп. 690155, спр. 7294, 437 арк.
3. Там само, ф. 33, оп. 690306, спр. 1106, 419 арк.
4. Там само, ф. 363, оп. 6219, спр. 279, 700 арк.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ, ф. 1, оп. 23, спр. 713.
6. Батюк В. Уривок із спогадів / В. Батюк // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 85–91.
7. Білодід Р. Образ цієї людини назавжди залишився в моєму серці / Р. Білодід // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 34–35.
8. Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза / М. С. Восленский. – М.: Советская Россия, 1991. – 624 с.
9. Врублевський В. Похмура людина з ніжною душею / В. Врублевський // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 23–33.
10. Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 160 с.
11. Головченко В.І. Кравець Володимир Олексійович / В. І. Головченко // Енциклопедія історії України: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 267–268.
12. Гриневич В. Утворення Народного комісаріату закордонних справ УРСР: проекти і реалії (1944 – 1945 рр.) / В. Гриневич // Український історичний журнал. – 1995. – № 3. – С. 35–46.
13. Даниленко В.М. Мартиненко Володимир Никифорович / В. М. Даниленко // Енциклопедія історії України: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2009. – Т. 6. – С. 530–531.
14. Дорошко М.С. Мануйльський Дмитро Захарович / М. С. Дорошко // Енциклопедія історії України: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2009. – Т. 6. – С. 497–498.
15. Зав'ялов Б.М. Дмитро Захарович Мануйльський / Б. М. Зав'ялов. – К.: Політвидав України, 1967. – 150 с.
16. Зленко А. М. Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А. М. Зленко. – Х.: Фоліо, 2003. – 559 с.
17. Історія Української РСР: [у 8-ми томах, 10-ти книгах] / А. Г. Шевелєв (головний редактор), І. І. Артеменко, Б. М. Бабій [та ін.] – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945) – 536 с.
18. Корнієнко Б. Людина з великої літери / Б. Корнієнко // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 71–74.
19. Костенко Ю. Завдячуючи долі / Ю. Костенко // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 67–70.
20. Кучинський В. На п'єдесталі і без нього / В. Кучинський // Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 36–39.
21. Лозицький В.С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991) / В. С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 368 с.
22. Мартиненко Володимир Никифорович (некролог) // Український історичний журнал. – 1988. – № 8. – С. 158–159.
23. Матвієнко В.М. Історія української дипломатії XX століття у постатях / В. М. Матвієнко, В. І. Головченко. – К.: Київський університет, 2001. – 266 с.
24. Молотов В.М. О преобразовании Наркомата обороны и Наркоминдела из общесоюзных в союзно-республиканские наркоматы / В. М. Молотов // Правда. – 1944. – 2 февраля.
25. Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко [та ін.]; під ред. В. А. Смолія. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
26. Паламарчук Лука Хомич // Українська радянська енциклопедія: [у 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан. – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1982. – Т. 8: Оленині – Попліні. – С. 132.

27. Симоненко Р.Г. Барановський Анатолій Максимович / Р. Г. Симоненко // *Енциклопедія історії України*: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1. – С. 183-184.
28. Симоненко Р.Г. Білокопос Дмитро Захарович / Р. Г. Симоненко // *Енциклопедія історії України*: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1. – С. 286-287.
29. Скокій П. Ми не одного врятували ... / П. Скокій // *Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників* / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 75–81.
30. Слипченко А.С. Это было недавно ... : [в 2-х т.] / А. С. Слипченко. – К.: Задруга, 2013. – Т. 1. – 485 с.
31. Слипченко А.С. От имени страны: Заметки о дипломатии и дипломатах / А.С. Слипченко. – К.: Задруга, 2009. – 688 с.
32. Сосновський М. Україна на міжнародній арені 1945–1965 рр.: Проблеми і перспективи української зовнішньої політики / М. Сосновський. – Торонто: Гомін України, 1966. – 272 с.
33. Табачник Д.В. Історія української дипломатії в особах / Д. В. Табачник. – К.: Либідь, 2004. – 638 с.
34. Тихонов О.А. От подругам к суверенным / О. А. Тихонов // *Неман*. – 1995. – № 4. – С. 124-133.
35. Удовенко Г. Видатний внесок дипломата і людини / Г. Удовенко // *Георгій Шевель – міністр, патріот, людина: очима сучасників* / Упоряд. Л. Г. Білик, Б. В. Іваненко. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – С. 15–17.
36. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Нариси в 3-х томах / В. М. Литвин (голова редакційної ради), І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич [та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2: Радянський проект для України. – 531 с.
37. Черняев А.С. Совместный исход. Дневник двух эпох. 1972–1991 годы / А. С. Черняев. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 1045 с.
38. Шевель Георгій Георгійович // *Українська радянська енциклопедія*: [у 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан. – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – Т. 12: Фітогормони – Ї. – С. 386.
39. Шепель Л. Ф. Корнійчук Євдокимович / Л. Ф. Шепель // *Енциклопедія історії України*: [у 10 т.] / Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 163–164.
40. Якубець О. Володимир Щербіцький та його кадрова політика: спроба аналізу / О. Якубець // *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей*. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 35. – С. 276–286.

References

1. Tsentralnyi arkhiv Ministerstva oborony Rosiiskoi Federatsii, Podolsk, fond 33, opys 690155, sprava 7077, 361 arkush.
2. Ibid, fond 33, opys 690155, sprava 7294, 437 arkushiv.
3. Ibid, fond 33, opys 690306, sprava 1106, 419 arkushiv.
4. Ibid, fond 363, opys 6219, sprava 279, 700 arkushiv.
5. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy, Kyiv, fond 1, opys 23, sprava 713.
6. BATIUK, V. (2005) Uryvok iz spohadiv. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 85–91.
7. BILODID, R. (2005) Obraz tsiei liudyny nazavzhdy zalyshyvsia v moiemu sertsii. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 34–35.
8. VOSENSKIY, M. S. (1991) *Nomenklatura. Hospodstvuiushchii klass Sovetskoho Soiuza*. Moscow: Sovetskaiia Rossiia.
9. VRUBLEVSKIY, V. (2005) Pohmura liudyna z nizhnoi dusheiu. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 23–33.
10. BILYK, L. G., IVANENKO, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
11. HOLOVCHENKO, V. I. (2008) Kravets Volodymyr Oleksiiyovych. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 5. Kyiv: Naukova dumka, pp. 267–268.
12. HRYNEVYCH, V. (1995) Utvorennia Narodnoho komisariatu zakordonnykh sprav URSR: proekty i realii (1944 – 1945 rr.). *Ukrainskyi istorichnyi zhurnal*. 3, pp. 35–46.
13. DANYLENKO, V. M. (2009) Martynenko Volodymyr Nykyforovych. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 6. Kyiv: Naukova dumka, pp. 530–531.

A. Yakubets, senior researcher
National Museum of History of Ukraine, Kyiv, Ukraine

MINISTERS FOR FOREIGN AFFAIRS OF UKRAINIAN SOVIET SOCIALISTIC REPUBLIC (1944-1991): HISTORICAL AND BIOGRAPHICAL ANALYSIS

The article is the attempt of the personal and resumptive analysis of persons and activity of leaders of Ministry of Foreign Affairs of Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1940–1980th. In particular, a social origin, geography of birth places, education (higher educational establishments), basic stages of life of ministers, reason and circumstance of their arrival to the MFA and retirements from office, personal and professional qualities are illustrated. The process of integration of Soviet Ukraine in international structures (UN, UNESCO, ILO, IAEA etc.) as basic possible direction of activity of republican MFA in the conditions of Soviet Union is described. Comparing to the analogical structure of Byelorussian SSR is realized. About, mainly, decorative character of Foreign Ministry of Soviet Ukraine in relation to independence of international contacts infer. At the same time, the positive of presence of own MFA regarding to training of personnel in the field of foreign policy is marked. The last circumstance, in turn, allowed Ukraine to enter into independence with the already formed professional diplomatic corps.

Key words: Ministry of Foreign Affairs of Ukrainian Soviet Socialistic Republic, A. Baranovskiy, D. Bilokolos, A. Zlenko, O. Korniiuchuk, V. Kravets, D. Manuiskiy, V. Martynenko, L. Palamarchuk, H. Shevel.

14. DOROSHO, M. S. (2009) *Manuiskiy Dmytro Zaharovych*. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 6. Kyiv: Naukova dumka, pp. 497–498.
15. ZAVIALOV, B. M. (1967) *Dmytro Zaharovych Manuiskiy*. Kyiv: Politydav Ukrainy.
16. ZLENKO, A. M. (2003) *Dyplomatiia i polityka: Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin*. Kharkiv: Folio.
17. SHEVELIEV, A. H. et al (eds.) (1977) *Istoriia Ukrayinskoï RSR*. Vol. 7: Ukrayinska RSR u Velykii Vitchyznianiï viini Radianskoho Soiuza (1941–1945). Kyiv: Naukova dumka.
18. KORNIENKO, B. (2005) Liudyna z velykoi litery. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 71–74.
19. KOSTENKO, Yu. (2005) Zavdiachuiuchy doli. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 67–70.
20. KUCHYNSKYI V. (2005) Na piedestali i bez niho. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 36–39.
21. LOZYSKYI, V. S. (2005) *Politbiuro TsK Kompartii Ukrainy: istoriia, osoby, stosunky (1918–1991)*. Kyiv: Heneza.
22. ANON (1988) Martynenko Volodymyr Nykyforovych (nekroloh). *Ukrainskyi istorichnyi zhurnal*. 8, 158–159.
23. MATVIENKO, V. M., HOLOVCHENKO, V. I. (2001) *Istoriia ukrainskoi dyplomatii XX stolittia u postatiakh*. Kyiv: Kyivskiy universytet.
24. MOLOTOV, V. M. (1944) O preobrazovanii Narkomata oborony i Narkomindela iz obshchiesoiuznykh v soiuzno-respublikanskiie narkomaty. *Pravda*. 2 February.
25. HALENKO, O. I., KAMINSKII, E. E., KIRSENKO, M. V. et al. (2001) *Narys z istorii dyplomatii Ukrainy*. Kyiv: Alternatyvy.
26. ANON (1982) Palamarchuk Luka Khomych. In: Bazhan, M.P. (ed.) *Ukrainska radianska entsyklopediia*. Vol. 8. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, p. 132.
27. SYMONENKO, R. H. (2003) Baranovskiy Anatolii Maksymovych. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, pp. 183–184.
28. SYMONENKO, R. H. (2003) Bilokolos Dmytro Zakharovych. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, pp. 286–287.
29. SKOCHII, P. (2005) My ne odnogo vriatuly... In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 75–81.
30. SLIPCHENKO, A. S. (2013) *Eto bylo nedavno...* Vol 1. Kyiv: Zadruga.
31. SLIPCHENKO, A. S. (2009) *Ot imeni strany: Zametki o diplomatii i diplomatakh*. Kyiv: Zadruga.
32. SOSNOVSKIY, M. (1966) *Ukraina na mizhnarodnii areni 1945–1965 rr.: Problemy i perspektivy ukrainskoi zovnishnoi polityky*. Toronto: Homin Ukrainy.
33. TABACHNYK, D. V. (2004) *Istoriia ukrainskoi dyplomatii v osobakh*. Kyiv: Lybid.
34. TIKHONOV, O. A. (1995) *Ot podruchnykh k suverennym. Neman*. 4, 124–133.
35. UDOVENKO, H. (2005) Vydadniy vnesok dyplomata i liudyny. In: Bilyk, L. G., Ivanenko, B. V. et al (eds.) *Heorhii Shevel – ministr, patriot, liudyna: ochyma suchasnykiv*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 15–17.
36. LYTVYN, V. M. et al. (2004) *Ukraina i Rosiia v istorichnii retrospektivii. Narys y 3-kh tomakh*. Vol. 2: Radianskii proekt dlia Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka.
37. CHERNIAEV, A. S. (2010) *Sovmestnyi iskhod. Dnevnik dvukh epokh. 1972–1991 hody*. Moscow: Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediia (ROSSPEN).
38. ANON (1985) Shevel Heorhii Heorhiiyovych. In: Bazhan, M.P. (ed.) *Ukrainska radianska entsyklopediia*. Vol. 12. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, p. 132.
39. SHEPEL, L. F. (2008) Korniiuchuk Oleksandr Yevdokymovych. In: V. A. Smolii (ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 5. Kyiv: Naukova dumka, pp. 163–164.
40. YAKUBETS, O. Volodymyr Shcherbytskyi ta yoho kadrova polityka: spoba analizu. In: *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei*. Vol. 35, pp. 276–286.

Надійшла до редколегії 22.06.16